

spasenje individue je vezano za konцепцију oslobođanja onog božanskog u čoveku u cilju njegovog враćanja rodnom kraljevstvu svetla. Gnostička težnja za obnovom čovekove božanske potpunosti izražena je u tekstovima koji predstavljaju, osim teologije i kosmologije, i antropologiju i eshatologiju pretvorenu u mit. Međutim, jedna od svakako najzanimljivijih tema čitavog kompleksa pitanja otvorenih novim otkrićem gnostičkih rukopisa vezana je za utvrđivanje onih socijalno-političkih činilaca bitnih za određenje uloge ortodoksnog hrišćanstva u tadašnjim sveukupnim društvenim i kulturnim trenanjima.

Elejn Pejgels razmatra ovu temu u ravnim kulturno-istorijskim implikacijama nastalih javljanjem gnostičkih hrišćana. Suočeni s ponašanjem i mišljenjem neusaglašenim s njihovim sopstvenim predstavama o veri, pripadnici ortodoksije žestoko su proganjali gnostičke jeretike i žigosali njihovo učenje kao nehrisćansko, pronalazeći mu korene u grčkoj filozofiji i indijskoj tradiciji, i dovodeći ga u vezu s paganskim nasledjem: magijom, astrologijom i misterijskim religijama. Tražeći u veri skrivene tajne – misterije – gnostički su nastojali da veru pretvore u znanje, a religiju u filozofiju. Gnostički pokret je u izvesnom smislu prenosilac tajnih učenja Starog sveta, usmerenih na traženje i otkrivanje dubljeg smisla stvari i pojava, ali je njezino zasnivanje na mističkim i religijsko-filosofskim pretpostavkama doprinelo potenciraju razliku od zvaničnog, pravovremenog hrišćanskog učenja.

Nastala u drugom veku, gnostička sekta je prema institucionalizovanom hrišćanstvu izražavala krajnju kritičnost. U gnostičkim spisima toga doba predmet posebne polemičnosti je kruta birokratska struktura zasnovana na verskom dogmatizmu i despotskom paternalizmu. Najveću pažnju u svojoj studiji Elejn Pejgels je i posvetila razmatranju gnostičkih učenja u kontekstu borbe njihovih poklonika usmerene pseudometافيžičke dogme ortodoksnog hrišćanstva. Međutim, rivalitet između gnosticisma i zvanične koncepcije, započet na religijskom i filozofskom planu, zaošten je do svojih krajnjih konsekvensci u oblasti društvenog i političkog života. Odlučujući moment u istorijskom procesu šireg prihvatanja ortodoksne koncepcije kao jedinog pravog oblika hrišćanske doktrine vezan je, prema Pejgelsovoj, za privlačenje siromašnih slojeva, kojima su hrišćani mogli obezbediti hrani i sahranjivanje mrtvih. Zapravo, zadovoljavanje najošnovenije društvene potrebe, u vidu priznavanja formalne jednakosti svih ljudi pred Bogom, bilo je sasvim dovoljno za ostvarenje tadašnjih idejnih i socijalnih ciljeva pravovremenih hrišćana. Njihova znatno veća zainteresovanost za neposrednu životnu realnost i crkvenu organizaciju kao društvenu zajednicu sposobnu da svim svojim članovima pruži neophodno versko i etičko usmerenje, bila je, prema autoru studije »Gnostička jevanđelija«, presudna za konačnu dominaciju pravoverne i krah gnostičke koncepcije. Nakon pridobijanja širih masa, pravoverno hrišćanstvo u IV veku uspešno pridobija i rimsku političku i versku organizaciju, čime je gnosticism, u onom obliku u kojem se tada javio, konačno i potisnut s pozornice tadašnjih religijskih borbi za prevlast.

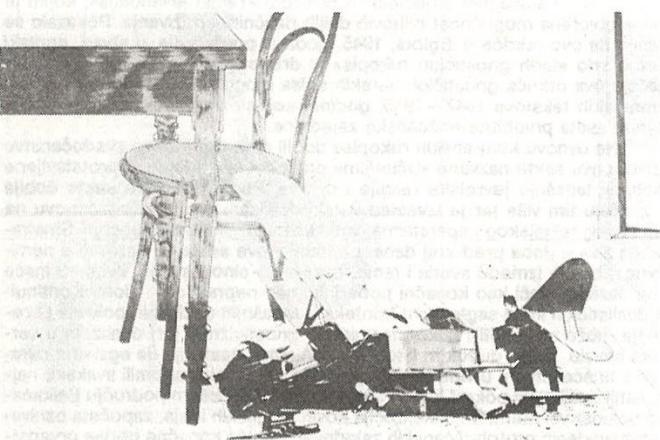
MIRCEA ELIADE: »OKULTIZAM, MAGIJA I POMODNE KULTURE«, GZH, Zagreb 1981.

Piše: Branka Trivić

Jedan od poznatijih svetskih naučnika s područja istorije religije i komparativne religije, Elijade je poznat našoj čitalačkoj publici po svojim rado-vima »Mit i zbilja« i »Sveto i profano.« Objavljeno 1976. godine, delo »Okultizam, magija i pomodne kulture« sačinjeno je od nekoliko predavanja – eseja, nastalih od 1965. do 1974. godine.

Autor ističe da nije pokušavao da menja usmenu strukturu eseja, iako je mestimично dodavalo poneki odlomak ili belešku. Posebno vrednost ovih tekstova je u tome što su komunikativni i za stručnjake – proučavaoce religije i za značajeljike – laike. Mada svestan zamki »popularizacije«, Elijade je uveren da »jedina nevin ambicija koja preostaje znanstveniku na kraju njegova rada jest da mu se djele čita i izvan uskog kruga upućenih.«

Saznanje o tome da istorija religije nije »antikvarna« disciplina koja nema šta da kaže o savremenom civilizacijskom trenutku, usmerilo je Elijadea da istraži neka značenja savremenih svetskih literarnih, filozofskih i umjetničkih pravaca. Autor izražava uverenje da popularna i filozofska kretanja, koja će on označiti sintagmom »pomodne kulture«, nose u sebi neka skrivena značenja dostupna oku istoričara religije. Da bi ovo ilustrovao,

wapp hans, holodnja

istiće sličnost grde »Uliksa« Džemsa Džoja i određenih australijskih mitova. Isto tako, samo istoričaru religije se napadno nameće sličnost između australijskih i Platonoovih teorija reinkarnacije i anamneze. Ne zamarajući čitaoca mnoštvom primera, autor ističe da istoričar religije može omogućiti potpunije razumevanje tako različitih pisaca kao što su Žil Vern, Žerar de Nerval, Novalis i Lorka, i konstatuje da je iznenadujuće to da su istoričari religije tako malo zainteresovani za tumačenje literarnih dela sa svog stanovišta.

Na primerima triju savremenih »pomodnih kultura«, koje su inicirane u Parizu i proširele se po zapadnoj Evropi i Americi, Elijade pokušava da otkrije »religijska« značenja. Tajna moći pomodnih kultura, kaže on, sastoje se u pravilu da za njihovo nastajanje i ekspanziju nije presudno to da li su činjenica, teorije i tumačenja tačni, provereni; teorija, filozofija ili nauka a la mode, ne moraju biti vanredna ostvarenja, što, naravno, ne znači da u njima nema nikakvih vrednosti. Uočavajući »nedodirljivost« pomodnih misaonih proizvoda, Elijade shvata da »ono što je u modi ne može unistiti nikakvu kritiku.« U ovom nedodirljivosti svakako se mogu otkriti izvesne »religijske« primene. Popularnost pomodnih kultura, naročito u zapadnim intelektualnim krugovima, otkriva istoričaru religije temeljnju neostvarenost zapadnog čoveka, mreže otuđenja i nastojaće da se iz njih izvuče.

Jedna od pomodnih kultura je, prema Elijadi, i Frojnova psihanaliza. »Gotički roman« »Totem i tabu« bio je evandjele triju generacija zapadne inteligencije, iako su njegove temeljne hipoteze osporene istraživanjima odečnih entologa i antropologa. Ulažeći u dublje socijalno-psihološke pretpostavke pretvaranja psihanalize u pomodnu kulturu, autor ističe da je njena pobeda nad tradicionalnim psihologijama »ključ« za njenu kasniju pomodnu ekspanziju.

Tri pomodne kulture koje su »vladale« Parizom ranih šezdesetih godina – časopis »Planete«, delo Tejara de Šardena i Klod Levi-Strosa, predmet su Elijadeovog najživljeg interesovanja. Pomama za časopisom »Planete«, koji je predstavlja svojevrsnu smešu popularne nauke, okultizma, astrologije, naučne fantastike i različitih duhovnih veština, može se, prema autoru, objasniti gašenjem interesovanja za egzistencijalizam, koji je sumorno varirao motive besmislenosti čovekovog postojanja, otuđenja, istorijskog trenutka itd. Oduševljenje naukom i naučnom fantastikom, pak, značilo je mogućnost čoveka da izade iz svog turbovnog condition humaine. Budenje interesovanja za tajne kosmosa zasnovalo se na nauci koja donosi spasenje, kaže Elijade; naučna informacija postaje ujedno i soteriološka. Ovakav odnos prema nauci i njenim otkrićima i »otkrićima« podseća na odnos vernika prema religijskim istinama.

Interesovanje za učenje Tejara de Šardena može se tumačiti gotovo istim motivima – zamorom egzistencijalističkim i marksističkim varijacijama teme povedi i povesnog trenutka, koji je doveo do buđenja »religijske« uspavljenosti za motive kosmosa i prirode. Šardenova »panteistička« ljubav za kosmičku zbilju, optimizam i vera u smislenu i beskonačnu evoluciju postaju nova pomona religija. Razlog popularnosti njegove religije, ističe Elijade, leži u povezivanju nauke i hrišćanstva i ukazivanju na prvoribitnu sakralnost prirode i života. Moderni čovek, otuđen od sebe i od prirode, nalazi »spas« u mističnom jedinstvu s prirodom, koja je u Šardenovom delu istovremeno i »objektivna« i ispunjena religijskim vrednotama.

Razlozi pomodne popularnosti Klod Levi – Strosa mogu se prepoznati, pre svega, u njegovom antiegzistencijalizmu i neopozitivizmu, ravnodušnosti prema istoriji i interesovanju za »stvari« – materiju. Za Strosa je nauka unapred data u stvarima; logika je već u prirodi. Čovek se, prema tome, ne može razumeti ako se ne razume i svet. Kao i pisci francuskog »novega talasa«, naročito Rob-Grie, Levi-Stros je zaokupljen materijom. »Stvari« i priroda se u njegovom delu »bogojavljaju«, dok se istorija i istorijski trenutak skoro sasvim ignorisu.

Ono što je zajedničko ovim trima pomodnim kulturama je, zaključak Elijade, mitologija materije. Istoričaru religije se u pomodnim kulturama otkravaju slojevi koji se ne mogu sasvim obuhvatiti socio-kulturnim, često pojednostavljениm formulama, čiji je domet u konstataciji da se savremeni evropski intelektualac okreće religijskim i mitološkim temama, izgubivši povereće u marksizam i ne našavši učiošte u nihilizmu.

U eseju »Svijet, Grad, Kuća« Elijade izvanredno otkriva značenja »svetog« u čovekovoj težnji da oblikuje haotični prostor oko sebe. Na primerima nekih arhaicnih kosmologija, u kojima samo življenje u svetu ima religioznu vrednost, on pokazuje da »očitovanje svetog ontološki stvara svjet.« Stoga, »ako se namjerava živjeti u svijetu, mora ga se utemeljiti.« Istorija Rima i drugih gradova počinje utemeljenjem grada, koje ima kosmognosku vrednost – ono »ponovo ostvaruje djelo bogova.« Svaki novi grad, kaže Elijade, predstavlja novi početak sveta. Kosmognoski arhitektonski simbolizam ne odnosi se samo na najstarija graditeljska ostvarenja; kosmički simbolizam nalazi se »u samoj gradi svakidašnjih nastambi.« Kuća je *imago mundi*. Ona je slika kosmosa i mikrokosmosa kojeg predstavlja čovek, ali ona »istodobno odražava sve faze kozmognoskog mita.« Proničući u eligiozno značenje čovekovog arhitektonsko-graditeljskog osmišljavanja prostora, autor zaključuje da je, kao grad ili svetište, i kuća posvećena kosmološkim simbolizmom ili obredom: »Kuća nije predmet, naprava u kojoj se živi; to je svemir kojeg čovek gradi za sebe oponašajući paradigmatičko stvaranje bogova.« Čak i u savremenom društvu, emancipovanom od religijskog »čitanja« sveta, svaka nova kuća, grad, naselje, »inicira« se obrednim radnjama koje obeležavaju trenutak kosmognoske paradigmе. Tako Elijade naslućuje ontološku čovekovu potrbu da živi u svetu ispunjenom značenjem i smislenošću. Odgovarajući onima koju u savremenom civilizacijskom trenutku, oslobođenom religijske »potrebe«, ne vide egzistencijalni značaj »svetosti« oblikovanja prostora, on ističe da »čovek nikad nije živio u prostoru kojeg predočuju matematičari i fizičari, istih fizikalnih svojstava, to jest, u prostoru jednakih osobina u svim smjerovima. Prostor u kojem čovek živi ima ne samo fizičku nego i egzistencijalnu dimenziju.

Analitički proničući u svetove arhajsko-mitske simbolike smrti i kosmičkog simbolizma pogrebnih obreda, autor izražava uverenje da se i u životu savremenog čoveka može prepoznati simbolička veza s raznim nivoima umiranja: »Smrt se ne preduče ili simbolički doživljava samo takvim činovima kao što su putovanje, odlazak iz grada ili sela i tako dalje... Svako uranjanje u tamu, svaka provala svetla, predstavljaju susret sa smrću...« Iako

smo ih retko svesni, simbolička značenja i stvaralačka uloga svetova mašteta u životu modernog čoveka igraju važnu ulogu.

Dosledno temeljnom nastojanju da ukaže na kontinuitet ljudske misli i mašteta od arhaičnih davnina do savremenog doba, Elijade u eseju »Okultno i suvremeni svijet« promišlja značenje i smisao okultizma i spiritizma u našem vremenu. Odredivši pojmove »okultno«, »okultizam« i »ezoterija«, on daje sažetu retrospektivu interesovanja za svet okultnog, od sredine devetnaestog veka do naših dana. Naročita pažnja posvećuje se budenju zanimanja američke omladine za okultne ezoteričke tradicije. Iako se ne usredstuje temeljnje na socijološku, psihološku i političku ravan značenja, Elijade uviđa da je renesansa interesovanja za okultno sredinom šezdesetih i sedamdesetih godina izazvana radikalnim nezadovoljstvom mlađih svetom tradicionalnim vrednostima, etosom racionalnosti i pragmatičnosti zapadne civilizacije. »Eksplozija okultnog«, pomarna trka za astrološkim predviđanjem budućnosti, stvaranje brojnih kultova i verskih sekta, posvećenih ezoteričnim društavima itd. – sve to govori o pokušajima mlađih da, kao odgovor na kulturnu krizu gradanskog društva, ponude alternativni kulturni model. Savremenih parareligioznih i neoreligioznih, magijskih i okultnih pokreti mogu se »čitati« i kao nezadovoljstvo postojećim institucionalnim religijama. U mističkim, hermetičkim i okultnim primesama u kulturi mlađih oseća se egzistencijalna težnja za obnovom moralnih i kulturnih vrednosti, za alternativnom društvenošću koja ne bi bila lišena arhaško-mitskih dimenzija bivstvovanja i stvaralačkog načina postojanja u svetu.

Poslednje poglavje – »Duh, svjetlo i seme« – manje je komunikativno od prethodnih pisano za stručni časopis, ono obiluje podacima o nedovoljno poznatim kulturama Irana, Indije i Južne Amerike. Autor u njemu analitički ispituje »doživljaj svetlosti«, videći u njemu metaforu božanskog, odnosno ljudskog duhovnog stvaralaštva.

Mnogi naučni autoriteti u oblasti religije i van je osporavali su Elijadea. Jedan od njih nazvao ga je »šamanom« u naučničkom ruhu.« Iako je tačno da mnoge stanovišta ne bi mogla izdržati ozbiljniju kritiku, delo ovog teoretičara reći još uvek je »ukusna hrana« za širok krug čitalačke publike. Postavši i samo pomoćna kultura, ono još jednom potvrđuje Elijadeov stav da ono što je a la mode ne može uništiti nikakva kritika.

BRANIMIR DONAT: »OLISBOS« »Vuk Karadžić«, Beograd 1982.

Piše: Vojislav Sekelj

Knjiga eseja Branimira Donata »Olisbos« skicira dijalektički pomak unutar određenog formiranja svijesti i shvatanja svijeta u Krucijalnoj ovisnosti o dozora života i književnosti. Osnovne elemente odnosa tvore: mit kao opće i sudbina kao pojedinačno. Sam pomak ide na liniji ukinuća mitske veze čovjeka i sudbine i uspostavljanja važenja logičke, strukturalne veze kroz posebnosti, koja u sebi krije surrogat cijeline, odnosno stvara iluziju totaliteta. Donat pomak diskurzivno prati u načinu funkcionaliranja klišea, a u procesu kanonizacije i dekanonizacije, s obzirom na to da djelu uvijek nešto (u biti transcedentno) prethodi, činu radnja akt stvaranja.

Arhetipska čežnja čovjeka da na egzistencijalna pitanja odgovori iz društvenog konkretnuma, iz iluzije općevažećeg totaliteta, da sankcionise, ali i dokine mitsku vezu mišljenja i bića (mitsku, lažnu, pogrešnu svijest), a u nevidljivom spolu označenog i znaka (na potezu: referencija, referens, gdje svijest ima dvostruku ulogu), i da simbolima izrazi ne-iskazivo, kako bi svijest obilježila put zajedništva nade – vodi čovjeka kroz kliš, matricu, kroz dogmu i dijalektičku negaciju istih. U ovome sklopu, ali ne na ovome mjestu, valjalo bi promisliti da li se dijalektička moć dijalektike ispoljava samo u odnosu na nešto već petrificirano, inkustrirano (ovde je meritorna Markssova opaska Starim Grcima, kao nedostignom uzoru ili joj je imanentna potencija stvaranja novog, originalnog. Problem se usložnjava u dva pravca: ili stvaranja ex nihilo nihil ima realnu podlogu, što bi moglo značiti da je nauka, kultura uopšće, postavljena na temelj proizvoljnog pravog pokretača, razvijenog u svijesti do kozmičke egzaktnosti, što sprečava divljenje proizvoljnog (da se u svemu vidi i nalazi sve; jasno, ovdje se država, ideologija, javlja kao regulator i posrednik svodenja na mjeru), razvijenog i sredenog do antropološkog par excellence; ili prihvati da dogma leži u osnovi dijalektičkog skoka, s obzirom na to da dogma nije lišena logike istine, sistema, njoj nedostaje kretanje u smislu razvoja, a pogotovo nije lišena kolektivnog doživljavanja, percepcije pojma »lijepog«. Tako su »kliš« i »original« polovi iste suštine i nisu suprotstavljeni, a time možemo i zaključiti, bez posebnih pretensiona na samo određenje tih pojmove, da je avantgarda moguća tek i samo u odnosu na snažnu i jaku tradiciju. I pitanje kiča, kako to Donat primećuje, i sam kič moguć je tek u kulturi postojanja istinskih umjetničkih tvorenina, a čim nešto se nečim stupa u neki odnos, postoje neodrediva mjeta, koja taj odnos čine mogućim, kroz one nosiće istih i sličnih kvaliteta, koji se i odnose, tako kič biva umjetnost, a umjetnost postaje kič. Dijalektička sprega dogme i dijalektike, kretanja i mirovanja, u odnosu na prvi pokretač (proton pseudus ili neki drugi princip) kroz povijest se osamostalila, i mjesto i značenje prvog danas nema bitno važnost; tako se u povijesti očita dogma prikazuje i lažnoj svijesti predstavlja kao dijalektička istina u ime povijesnog čovjeka.

Ovom digresijom ocrtavamo i pokušavamo operavati složenost problematike knjige »Olisbos«. Donat svoju analizu usmjerava većim djelom na problematiku gibanja čovjekovog shvatanja i življenja pojma sudbine, koji u sebi sadrži i krije istinu bića i mišljenja kroz riječ, a borbi mita i logosa, opterećenoj svim novim i modernim tehničkim tekoninama, koji umjesto reforme mitske svijesti inauguruju krvu svijest. Nadu bez pokrića! permanentnu potrošnju, umjesto stvarnih potreba, proizvodnju novih i uvijek novih potreba u okvirima starih klišea. Od početka do kraja čovjekov život proteže se u polju neizvjesnosti, a u bogatog ravnih mogućnosti, i čovjek ne sivoj krimicom no vlastitom zaslugom, ostaje kao svijest razapet između ži-

vota i smrti, a da bi svoj položaj učinio podnošljivim i socijalno mogućim u okviru danih povijesnih okolnosti, prinuden je na neprestanu proizvodnju smista i osmišljavanje odnosa vlastitog pojavljivanja kako prema samome sebi (cogito, ergo sum), tako i prema drugima u dijapazonu od »pakao to su drugi« do »jubi bližnjega svoga kao sama sebe«. A proizvodnja smista u obzoru smišljenog življenja, u ovom našoj galaktičkoj osmozi, bića i mišljenja, predmeta i pojmove, moguća je na temelju imaginacije, koja univerzalno motivira vezanost bića za upravo postojanje i u kojoj se rađa iluzija celine i stvara harmoničnost u totalitetu odnosa čovjeka i svijeta.

Time se pitanje imaginacije pretvara u centralno pitanje odnosa svijeta i ljudskog trajanja u povijesti. I prije nego damo neki mogući odgovor na to pitanje, sam Donat već u uvodu piše, navodeći Borgesa, kako su sve moguće knjige već ispisane, dakle, i sve moguće priče negdje isprijevodjene. Dodamo li tome da je Nietzsche sahranio Boga, da polako umire i čovjek, i da se povijest ne javlja kao velika i stroga učiteljica života, nego prije kao struktura unutar koje se individua pretvara u jedinku (u stvar), u pojedinca koji funkcioniра po unaprijed određenim i utvrđenim programima, i da u »poklonjenju slobodi« djeleju trapav, poput medvjeda u prodavaoni stakla, s obzirom na to da ga ta sloboda u biti lišava odgovornosti (adgovornost nosi sudbinsku vezu individue i društva), onda pitanje imaginacije u kontekstu umjetnosti, napose književnosti, glasi: čemu književna proizvodnja danas i još? A odgovor može biti jedan i samo jedan: za zbijljsko »osvajanje« zadanih pokolonjenih sloboda! I upravo ovaj oksiomor je kutni kamen knjige, Osvojiti poklonjenu slobodu u zoru književnosti, umjetnosti općenito, znači borbu za reformu svijesti, a reforma svijesti »sastoji se samo u tome da dopustimo svijest tu da upozna svoju svijest, da ga probudimo iz sna o samome sebi, da mu objasnimo njegovo vlastito djelevanje«. Pitanje čemu književnost još, pretvaramo preko pitanja o imaginaciji u pitanje: da li danas u svijetu postoji društvo spremno i sposobno da dopusti neposredni susret svijesti i svijesti, radi demistikacije onih poluga i mehanizama koji sprečavaju čovjeka da istinski sanja? Odgovor je nijančan. I upravo to »ne« obavezuje danas suvremenu književnost da upravo na datostima traga za takvom metaforom totaliteta (recimo, marksizam je jedna takva metafora) gdje se zajedništvo čovjeka i čovjek, čovjek i prirode iskazuje u posebnom. A sadržajna snaga tog »ne« dolazi otuda što živimo u svijetu koji umjesto prepreka i sukoba između bića i mišljenja, stvari i pojmove, znanja i smisla, znaka i simbola, istine i ljepote, nudi iluziju identiteta i lagodnih alternativa, osrednjosti, pasabilnosti, koja u binarnoj vrtnji lišava čovjeka odgovornosti izbora. Čovjek je u mogućnosti da biri, no sam izbor ne obavezuje, već donosi sivu ravnodušnost. Između strasti i predmeta, znaka i osećanja, briše se volbeno pokreća snaga koja afirmira čovjeka u svijetu jedinstva različitog gdje su nevidljive veze trajnije i jače od vidljivih. Stoga je poklonjena sloboda, koju moderna književnost mora osvojiti, imperativ njenog i čovjekovog postojanja u žili reformiranja mitske svijesti. I kao što Einsteinova formulacija »sve je relativno« ne dokida znanost, tako ni Borgesov iskaz ne dokida mogućnost priče, nego je u srži proširuje, unoseći nove varante između zbilje i imaginarnog, na osnovu kojih dolazimo do univerzalnih veza čovjeka i svijeta. Stoga pitanje što je imaginacija vežemo za problem osnovnih ljudskih sloboda i puteve čovjekove zbijljske emancipacije, a time problem imaginacije postaje i središnji problem svijesti.

Kako nalazimo da je prirodna veza čovjeka i sudbine, života i povijesti, ljudavi i smrti, ţada i prakse, upravo priča (govor, mit), tada se kliše javlja kao nužnost koja objedinjuje, ograničava i rastereće čovjeka neugodnosti neizvjesnosti u krilu same neizvjesnosti, jer je kliše ujedno i negacija, ili prema za dijalektičku negaciju, naprijed razmatrana kao sprega dijalektike i dogme.

Branimir Donat u svojoj knjizi promišlja i analizu zadržava na sadržaju književnog djela, a umjetničko djelo djeli na parove, slojeve, na semantički ili denotativni i estetski ili konotativni aspekt informacije. Veća pažnja je usmjerenja ka semantičkom, koja je prevodiva, i upravo u toj previdnosti ogleda se značaj klišea, koji se često danas može reducirati na štanceraj što omogućuje akomodaciju lažnoj svijesti, da se saživi s predmetom, bez da razdvaja pojau i suštinu. To vodi k tome da se, recimo, za lažnu svijest simbol javlja tek na nivou signala, na koji ona tad reagira po dualnom sistemu vrhuljano, zabavno – dosadno, a na osnovu remanecije. Donat iz rakursa lažne svijesti daje implicite i odgovor na pitanje problema imaginacije. Postavlja se pitanje: što je imaginacija? Odgovor je kratak: imaginarno je sve ono što je dato kao stilistički uzrok, kao vrijednost po sebi, bez obzira na podrijetlo, jer imaginarno je ono što je vjerojatno, a što je društveno vjerojatno ilustrirajmo posljednjom scenom, iz filma Džona Forda, Čovjek koji je ubio Libertu Valansu, u kojoj iksusni novinar dere kompromitantni dokument o ostarijem senatoru, govoreći pri tom svom pomoćniku: »Na Zapadu, kada je legenda lepša od istine, mi tiskamo legendu«. Citat zorno ilustrira »pomak« koji ide od imaginarnе istine ka imaginarnо fikciji realnog, s težištem da sam tekst biva glavni protagonist romana, pisanja, a Lacanovu misao, koju iznosi Donat, možemo parafrasirati i ovako: subjekt koji čita, dok čita, da li je to isti onaj subjekt koji čita, ili je on zavedeni subjekt, subjekt koji to više nije upravo dok jeste. Jasno, ovdje se mora voditi računa o postojanju i djelovanju lažne svijesti, koja nastoji svijet lišiti problema, a primitivno i tromoj maštati dati slobodu u formi pilula, konzervi, vakum pakovanja i bezidejnog i beskonačnog pritisikanja do besvesti na razna dugmad.

Knjiga Branimira Donata promišlja problematiku mita (priče) i pomaka ka logusu (pričanja) sudbine i života, povijesti i strukture u polju književne tradicije Zapada, usresredujući pozornost ka semantičkom sloju djela. Veći dio knjige potencira problematiku u zoru lažne svijesti (potrebe stada), gdje kliše sam po sebi zadovoljava marginalne potrebe svijesti, poistovećujući se s perceptivnim kanalom, a ne potvrdom čovjekove osjetljivosti. Time se pitanje značaja kliča nameće kao fenomen samo po sebi, polazeći od tvrdnje A. Molesa da je klič odnos a ne stav, pridjev a ne imenica, koji se apsolira tek u razvijenoj kulturi, gdje su vidni šavovi opreke između kulture i civilizacije, a što dalje znači da sam predmet na sebi nosi relevantne književne, umjetničke činjenice (estetske momente). Jer »umjetnost je duh, a 'duh' je odnos koji se samo prema sebi odnosi« (Kierkegaard). Šta je bilo potrebno ovom umjetničkom duhu da se objektivira, te tako stupi i u odnos prema nečim tudem: prema povijesti čovječanstva? (I. Focht). Taj duh u povijesti može se objektivirati i kao klič, ali i kao umjetničko djelo. Po čemu